

Xocalıda qanla boğulan gecə

Yaxud qırılmayan ümid də bir təsəllidir

Qarabağın qanlı-qadır illerində dəhşətli qırğınlardır törədilən, yer üzündən silinərək yaddaşlarda daşlaşan Xocalı əsrin ən böyük faciəsi idi. Yurd-yuvası dağıdılan, feryadları qulaqlar dan getməyən, diri-dirini tonqallara qalan balalarına əli yetməyən bu yurdun adı çəkiləndə sinələr dağlanır...

Xocalı müsibətini yaşayana qədər bu qədim türk-oğuz yurdunu, deyəsən, yaxından tanımaşıq. Yoxsa harayına yeter, odalovdan qurtara bilərdik. Xocalı Yuxarı Qarabağın dağlıq hissəsində, Kiçik Qafqazın Kirs və Qırıqız dağlarının qoynunda yerləşir. Qədim türk sözü olan "xoca"dan yaranıb. Türkдilli xalqların dilində hörmətli, bilikli, müqəddəs sayılan şəxslərə deyilib. Ona görə orta əsr mənbələrində Xocalı "müqəddəs yurd" da adlandırılıb.

Bələ tarixi faktları sinesində qoruyub saxlayan Xocalıya məxsus maddi mədəniyyət nümunələri isə sovetlər dövründən, təessüf ki, Azərbaycandan çox-çox uzaqlarda - Moskva, Sankt-Peterburq, London, Paris, Drezden kimi dünyanın məşhur müzeylərinin ekspozituarlarına çevrilmişdi.

Doğma yurdlarından perik düşüb respublikanın əksər bölgələrinə səpələnmiş xocalılılar əsasən Goranboy rayonunun Aşağı Ağcakənd qəsəbesində məskunlaşmışlar. "Xocalı Soyqırımı"nın "Tənitmə" İctimai Birliyi Binəqədi rayon şöbəsinin rəhbəri Ayna Novruzova o dəhşətli günlərdən salamat çıxan uşaqlardan olub, 24 ildir ki, Xocalı müsibətlərini 70 yaşılı atası Allahyar müəllim yadaşında və dərdli-nisgilli misralarında, özü isə fəaliyyətində yeni nəslə çatdırır və daha geniş auditoriyalarda təbliğ edir. Bildirir ki, Xocalının inzibati təşkilatları, dövlət strukturları düşmənlə üzbeüz olan Ağcakənd qəsəbəsinə yerləşir: "Ona görə də, xocalılar qəsəbəni rayon mərkəzi kimi tanıırlar. Yurd-yuvaları yağmalanınanların bir qismi isə Bakı şəhərində, daha doğrusu, Abşeron rayonu ərazisində salınımış, "Gənc-

lik şəhərciyi" kimi tanınan yeni yaşayış məhəlləsində məskunlaşmış. Ömrünün ixtiyar çağlarında yurd nisgili ilə bala soraqlayan, itkin, əsir, girov, yaxud da şəhid olduğu bilinməyen oğul yolu gözləyən ana-bacılar burada az deyillər. Bir vaxtlar Laçında dünyaya göz açıb, Xocalıya ocağı qaralan, çəraqı sənən Kübra nənə kimi gözüyəşlər bu qəsəbədə çox idı, amma əksəriyyəti yurd ayrılığına dözmədi. Qalanları isə darmadağın olan, yerlə yekسان edilen, külli göylərə sovulan Xocalısından sonra bir yerdə qərar tuta bilmədi. Bərdədə məskunlaşsalar da, bu qəsəbədəki qızı Səbinəni tək qoya bilmədiyi yana-yana deyirdi. Xocalısı ilə birlikdə itirdiyi oğul balasından - Vidadisindən bir soraq ümidi ilə yaşadığını da özünə bağışlamadı. Təkcə ona görə yox ki, övladının, ciyərparasının biri də burada məskunlaşmış. Ona görə ki, həyat-bacaya çıxanda dağılmış, viran qalmış Xocalısının sinəsi dağlıları ilə görüşüb.

Gözleri oğul yolu gözləməkdən nürunu itirmiş Kübra nənə sənki o gecənin vahimələrini yenidən eşidirdi. Oradakı kimi hiss edirdi özünü: dördgöz olub kimisi axtarır. Tez-tez soruşurdu: "Ay bala, gör gəlmədi?" Amma gedənler qayıtmadığından, onun da oğul balasından soraq yoxdur, ona görə də gördüyü hər kəsdən soruşub ki, "əsirlərdən, girovlardan təzə nə xəbər var?"

Kübra nənənin zorla eşidilecek səslə dilə getirdiyi dərdi yadaşımıza çox ağırlı yazılıb: "Kaş, ele mən də əsir düşüb onunla qayladım, onda bilərdim, görərdim ki, balam necə oldu... Uşaq vaxtlarında "Ana ve poçtalyon" seirini əzberləmişdim: "Dörd ay vardi,

Nənənin lendəkəi səsində: "Yaralansam da, balalarımdan aralı dura bilmirdim. Oğlanları Tacirle Vidadidən xəbər yox idi. Tacir polisdəyi, Xocalının aeroportunda, Milli Qəhrəman Əlif Hacıyevin milis (polis) dəstəsində qulluq edirdi. Bir dəfə Xocalıya küməyə gələn iki polisimizi ermənilər vurmuşdu. Onların meytərini götürmək olmadı. Ölümün gözünə baxa-baxa polislərin meytərini çıxaranda komandiri və dostları onun bu qorxmazlığına və cəsaretinə heyran qalmışdır. Dəfələrlə həyatını təhlükəyə atmışdı balalarım. Vidadı isə Milli Orduda idi. Ermənilər Vidadının adını İsmayıll kimi tanıyırdılar və hədəleyirdi. Axı, ermənilərə qor uddururdu".

Xocalının o müdhiş gecəsində canını götürüb qaçınlardan salavatı yuxarısına çıxanda Ağdam camaati onları görünərək haraylarına yetiblər: kimini evə, kimini xəstəxanaya qaçırlılar, ağır yaralıları isə Bakıya göndəriblər.

layib yük maşınının üstüne atmışdır. Yolda necə olursa, o, elləri bağlı özünü maşından atıb. 5 gecə meşədə qalıb, çıxa bilməyib.

Xocalının o müdhiş gecəsindən canını götürüb qaçınlardan salavatı yuxarısına çıxanda Ağdam camaati onları görünərək haraylarına yetiblər: kimini evə, kimini xəstəxanaya qaçırlılar, ağır yaralıları isə Bakıya göndəriblər.

Ana xəyalında Xocalının o məşəqqətli günlərini yaşıdır. Deyir ki, məni gah xəstəxanaya, gah da dəmiryol stansiyasına aparırdılar ki, bəlkə uşaqlardan bir xəbər tutma bilim. Axtarmadığım yer

galmır. Xocalıda Canan adlı bir baytar həkimi var idi. Əsirlikdən qurtarıb gələndən sonra danişiblər ki, Vidadı də onların arasında olub. Vidadı hansı zülmün vərildiyini anasından gizlədiblər. Deyiblər ki, ermənilər onu girovluqda öldürüb, Canan da orda basdırıb. Cananı, yoldaşı Gülayeni, Almaranı, Rəhimini, Samsonu, qızlarını da tutub Əsgərana aparmışdır.

Ayna Novruzova fikri dağilan anaya kömək etməyə çalışır, yadəsini təzələyir: "Əsirlikdən qayıdan Almara adlı qadın danişib ki, bir erməni generalının qəbri üstündə Vidadının başını kəsmək üçün içəridən çağırıb çıxarıblar. Sonra bayırdan güllə səsi də gelib. Amma güllələnənlərin paltarları içəri qaytarılarda, heç birininki olmayıb. Ana da fikirləşir ki, bəlkə ona düzünü demirlər? Vidadının Ülviiye adlı bir qız yadigarı qalıb. Streslə dünyaya gəldiyindən, xəstə doğulub. Yegane şəhid balası

olduğuuna görə həkimlər onu müsibətə saqladılar".

Vidadı haqqında verilən məlumat doğru çıxmayıb. Canan kişi Şükürün oğlu Oqtayla, Əhlimanı orada dəfn edib. Deyib ki, kaş, Vidadını görəydim, öldürülübse dəfn edəydim. Görmədim hara apardılar. Ermənilərin bizimkilərə verdiyi işğəncələrə dözmədi: Canan kişi də girovluqdan qurtarıldıqdan sonra dünəyasi dəyişdi.

Kübra nənənin Xocalıda aldığı yaralar göynəyə-göynəyə söylədikləri deyilmiş. Qızı Fatma ilə həyat yoldaşı Oqtay Quliyev Qarabağ əlibilidirlər. Oqtayın atası da 40 gün girov qaldıqdan sonra buraxılıb. Qızı Gülnarın həyat yoldaşı isə Xocalı müsibətlərinin ağracısını ömürlük qazandığı xəstəliyində daşıyır. Nənənin bacısı Ulduza İbadullayeva isə şəhid anasıdır. Bacısı oğlu Əli İbadullayev Xocalı ilə bir gecədə şəhid edilib. Qardaşı Hüseyin Nurməmmədov həyat yoldaşı Pakizə ilə birlikdə 23 dekabr 1991-ci il tarixdə Meşəlidə şəhid olublar. Meşəlidə şəhid olan bacısı oğlu Əli Mehraliyev "Azərbaycan Bayrağı" orde ni ilə təltif edilib. Sənki bir neslin kökü kəsilib. Kübra nənənin dəyisi oğlu Novruz Novruzovun beş nəfərlik ailəsi (həyat yoldaşı Adile, polis oğlu Allahverdi, qızları Rübabə və Rahile) mehv edilib. Yegane salamat qalan oğlu Barati isə ermənilər girov götürüb. Əl-qolunu bağlayıb "KaMAZ" maşınının üstündə Kosalara kimi aparıblar. Orada necə olursa, özünü öldürmək üçün çaylağa atılar və canını qurtarır.

Bütün bu ağrı-acılar ömrünün ixtiyar çağlarında da itkin oğul yolu gözləyən Kübra nənənin söylədiklərinin bir qismidir. Axı, cəmi yeddi ayin bəyi olmuş Vidadının məzarı da yoxdur ki, ziyaret etsinlər...

**Məhəmməd NƏRİMANOĞLU,
"Azərbaycan"**